

Πὼsobenie πνεῦμα na etickú transformáciu prostredníctvom vzťahov a kognitívnej zmeny u apoštola Pavla podľa 2 K 3–4

Ondrej Prostredník

Úloha náboženského prostredia, jeho textov a praxe pri formovaní etického konania spoločenstva je nespochybniteľná. V posledných desaťročiach sa v prostredí kresťanstva naprieč kontinentami šíri fenomén charizmatického hnutia s dôrazom na funkciu Ducha Svätého ako jednej z osôb Trojice, teda pojmu, ktorým kresťanské vyznania viery charakterizujú Boha. Charizmatické hnutia sú charakteristické extatickými prejavmi, ktoré pripisujú pôsobeniu Ducha Svätého a ktorým pripisujú rozhodujúci vplyv na transformáciu etických hodnôt určujúcich konanie ich spoločenstva. Táto relatívne nová prax sa odvoláva na staré náboženské texty obsiahnuté v Novej zmluve v spisoch apoštola Pavla. Pri ich interpretácii chápe zmenu etického správania človeka v dôsledku pôsobenia Ducha Svätého ako ontologickú zmenu.

Cieľom tejto štúdie je kriticky zhodnotiť argumentáciu v prospech tzv. infúzneho modelu pôsobenia πνεῦμα, ktorý ovplyvňuje najmä súčasnú charizmatickú prax a argumentovať v prospech pôsobenia πνεῦμα ako kognitívnej zmeny prostredníctvom vzťahov.

Najprv priblížime niekoľko rozhodujúcich teologických a filozofických prístupov k pôsobeniu πνεῦμα a pokúsime sa načrtnúť možné nové odpovede vo svetle aktuálneho výskumu. Všimneme si teórie o etickej transformácii vliatím πνεῦμα (infúzny model) tak, že priblížime predstavy o duchu ako substancii v myšlienkovom svete Pavlovej doby, teda v stoicizme a v judaizme. V druhej časti na príklade novozmluvného textu 2 K 3,18 analýzou štruktúry kontextu, v ktorom sa nachádza, načrtne predstavu o pôsobení πνεῦμα cestou vzťahov a kognitívnej zmeny.

Problematike etickej transformácie pôsobením πνεῦμα sa v súčasnosti venuje niekoľko prác. Najvýznamnejšia z nich je práca Volkera Rabensa, ktorá načrtla niekoľko impulzov pre ďalší výskum. Okrem iného navrhuje overenie tézy, že Pavel nie je zásadne ovplyvnený ontologickými predstavami o πνεῦμα, ako tomu bolo u jeho grécko-rímskych súčas-

níkov.¹ Tento podnet je základom prvej časti tejto štúdie, v ktorej si bližšie všimame niektoré pasáže, preukazujúce chápanie pôsobenia πνεῦμα v myšlienkovom svete Pavlovej doby. Následne vo svetle týchto analýz diskutujeme o pôsobení πνεῦμα ako o kognitívnej zmene prostredníctvom vzťahov v spoločenstve.

Výskum v tejto oblasti koncom minulého storočia podnietila najmä práca Kurta Staldera. Stalder ako prvý prichádza s tézou, že posvätenie v etickom zmysle slova nemožno chápať ako psycho-fyzickú zmenu v prospech vyššej schopnosti k etickému konaniu.² V novších prácach prebieha diskusia o spôsobe pôsobenia πνεῦμα na etickú transformáciu najmä u F. W. Horna a G. D. Fee. Kým Horn obhajuje tézu substanciálnej-ontologickej zmeny, ktorá je základom etického konania,³ Fee vníma Pavlove formulácie o tele a duchu ako úplne oddelené od akejkoľvek antropológie, a teda ako čisto eschatologické.⁴

1. ETICKÁ TRANSFORMÁCIA VLIATÍM DUCHA (INFÚZNY MODEL)

Interpretácia etickej transformácie infúziou, teda vliatím, vychádza z predstavy πνεῦμα ako hmotnej substancie. Podľa tejto interpretácie apoštol Pavel vlastne hovorí, že ku etickej transformácii v konaní človeka dochádza po transformácii vnútornej prirodzenosti človeka, ktorá je dôsledkom vliatia πνεῦμα ako substancie. Táto interpretácia je rozhodujúca v budovaní predstáv o etickej transformácii v charizmatických hnutiach.⁵

Aby sme mohli kriticky zhodnotiť túto interpretáciu, musíme sa najprv presvedčiť, či existujú dôvody na to, aby sme Pavlovi mohli takúto

¹ Volker RAABENS, *The Holy Spirit and Ethics in Paul*, Minneapolis: Fortress Press, 2013, s. 249.

² Kurt STALDER, *Das Werk des Geistes in der Heiligung bei Paulus*, Zürich: EVZ-Verlag, 1962, s. 485.

³ Friedrich Wilhelm HORN, *Wandel im Geist: Zur pneumatologischen Begründung der Ethik bei Paulus*, KD 38 (1992), s. 149–170.

⁴ Gordon D. FEE, *God's Empowering Presence: The Holy Spirit in the Letters of Paul*, Peabody: Hendrickson, 1994, s. 819–822.

⁵ V prostredí Slovenska je opísaný pozoruhodný vplyv charizmatických hnutí na transformáciu etických hodnôt najmä v rómskych komunitách. Tatiana PODOLINSKÁ – Tomáš HRUŠTIČ, *Boh medzi bariérami: Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou*, Bratislava: ÚEt SAV, 2010, passim.

predstavu o pôsobení Ducha pripísať. Nábožensko-historická škola na konci 19. stor. reprezentovaná Gunkelom, Weissom, Boussetom, Troeltschom, Wredem skutočne zastávala tézu, že Pavel chápal πνεῦμα ako „fluidum“, ktoré je vliate do veriaceho. Predstavitelia tejto školy boli tiež presvedčení, že aj keď Pavel hovorí o duši – ψυχή, má na mysli fyzickú entitu – Duch ako fluidum je vliaty do duše človeka a v reakcii s dušou, ktorá logicky tiež musí byť hmotnej povahy, transformuje povahu človeka.⁶ Táto téza značne ovplyvnila a v mnohom aj stále ovplyvňuje cirkevné predstavy o pôsobení Ducha, najmä v určitých charizmatických zoskupeniach. Pozrime sa teda bližšie, na čom je takáto téza založená a či je udržateľná.

1.1 Duch ako substancia v myšlienkovom svete Pavlovej doby

Čo si o πνεῦμα mysleli iní autori Pavlovej doby a ako to mohlo vplývať na Pavlove predstavy o Duchu a najmä na jeho predstavy o etickej transformácii jednotlivca? Odpoveď na túto otázku sa pokúsime nájsť v stručnom pohľade na predstavy o πνεῦμα v helenizme a v judaizme.

Starší teologický výskum často jednostranne zdôrazňoval buď helenistické, alebo naopak judaistické myšlienkové podhubie apoštola Pavla a jeho konceptov. V súčasnosti však panuje zhoda na tom, že Pavel bol človekom oboch týchto myšlienkových svetov. Martin Hengel totiž preukázal, že od polovice 3. stor. ante sa judaizmus dostal pod vplyv helenizmu a výsledkom tohto procesu je helenizovaný judaizmus.⁷ Treba preto rozlišovať medzi nežidovským myšlienkovým svetom helenizmu a myšlienkovým svetom judaizmu, ktorý je helenizovaný – teda vo väčšej alebo menšej miere spracoval a implementoval niektoré myšlienkové koncepty helenizmu.

Stoicizmus

Výrazný vplyv na predstavy helenizmu o πνεῦμα mal stoicizmus. Niektorí bádatelia hovoria o tzv. materialistickej pneumatológii

⁶ Hermann GUNKEL, *Die Wirkungen des heiligen Geistes, nach der populären Anschauung der apostolischen Zeit und nach der Lehre des Apostels Paulus: eine biblisch-theologische Studie*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1988 (reprografia Nabu Press, 2011), s. 60–61.

⁷ Martin HENGEL, *Judaism and Hellenism: Studies in their Encounter in Palestine during the Early Hellenistic Period*, London: SCM PRESS, 1974, passim.

gii stoicizmu. Známe sú napr. Lampriasove stoické úvahy o pôsobení πνεῦμα vo veštiarni v Delfách, o ktorých sa dozvedáme z diela jeho vnuka, stredného platonistu Plutarcha. Podľa tohto spisu πνεῦμα v Delfách vstupuje do tela ako vzduch sprevádzaný tečúcou vodou a je zmiešaný s telom:

τὸ δὲ μαντικὸν ῥεῦμα καὶ πνεῦμα θειότατόν ἐστι καὶ ὀσιώτατον, ἂν τε καθ' ἑαυτὸ δι' αἰέρος τε μεθ' ὑγροῦ νάματος ἀπερᾶται. καταμειγνύμενον γὰρ εἰς τὸ σῶμα κρᾶσιν ἐμποιεῖ ταῖς ψυχαῖς ἀήθη καὶ ἄτοπον, ἧς τὴν ιδιότητα χαλεπὸν εἰπεῖν σαφῶς, εἰκάσαι δὲ πολλαχῶς ὁ λόγος δίδωσι. θερμότητι γὰρ καὶ διαχύσει πόρους τινὰς ἀνοίγειν φανταστικούς τοῦ μέλλοντος εἰκὸς ἐστίν, ὡς οἶνος ἀναθυμίαθεις ἔτερα πολλὰ κινήματα καὶ λόγους ἀποκειμένους καὶ λανθάνοντας ἀποκαλύπτει.⁸

Ale prorocký prúd a dych je nadovšetko božský a svätý, či už sám seba prejaví cez vzduch, alebo prichádza sprevádzaný tečúcou vodou; pretože, keď je zmiešaný s telom, vytvára v dušiach neobvyklý a zvláštny temperament, ktorého zvláštnosť je ťažko opísať s presnosťou, ale analógia ponúka mnohé porovnania. Teplom a difúziou otvára určité cesty, cez ktoré prichádzajú predstavy budúcnosti, tak ako víno, keď jeho výpary vystupujú hore (do hlavy), odhaľuje rôzne uložené a skryté pohyby a slová.

Tento text slúži ako jeden z poukazov na to, že stoicismus si pôsobenie ducha predstavoval ako fyzickú infúziu prostredníctvom materiálneho média.

V zásade panuje zhoda na tom, že stoicismus zastával tzv. materialistický monizmus a nerozlišoval medzi hmotnými a nehmotnými skutočnosťami. Podľa viacerých autorov však materialistická pneumatológia stoicizmu neovplyvňovala etiku, ale iba fyziku tohto myšlienkového sveta.⁹ Môžeme teda síce hovoriť o materialistickej pneumatológii stoicizmu, nemôžeme však zo stoicizmu doložiť predstavu etickej transformácie človeka založenej na infúzii πνεῦμα. Predstava, že človek sa po narodení zmení vo svojom etickom správaní v dôsledku božskej intervencie zvonka prostredníctvom πνεῦμα, a teda že dôjde ku jeho ontologickej zmene, je stoicizmu cudzia. Pre etiku stoicizmu je skôr rozhodujúca predstava kognitívnej transformácie prostredníctvom aktívnej argumentácie vo filozofickom dialógu.

⁸ Citované podľa PLUTARCH, *De Defectu Oraculorum*, Moralia, V, Loeb Classical Library, London: Harvard University Press, 1936 (repr. 2003), s. 468–471.

⁹ Friedrich BÜCHSEL, *Der Geist Gottes im Neuen Testament*, Gütersloh: Bertelsmann, 1926, s. 47; Craig S. KEENER, *The Spirit in the Gospels and Acts: Divine Purity and Power*, Peabody: Hendrickson, 1997, s. 7.

Judaizmus

Všimneme si tri literárne zdroje z rôznych období, a teda aj rôzneho stupňa helenizácie myšlienkového sveta judaizmu: Starú zmluvu, Kumránske zvitky a Filóna Alexandrijského. Pri týchto prameňoch sa pozrieme na také texty, ktoré sa tradične používajú na podporu tézy o etickej transformácii prostredníctvom infúzie πνεῦμα.

Pokiaľ ide o Starú zmluvu (SZ), vlastne neexistujú teológovia, ktorí by na základe SZ textov obhajovali tézu o ontologickej zmene človeka v dôsledku pôsobenia ducha ako fyzickej substancie. Napriek tomu však existujú teológovia, ktorí tvrdia, že SZ autori si רוח (duch) predstavovali ako fyzickú substanciu. Vplyvný nemecký teológ Hermann Gunkel je jedným z tých, ktorí sa v tomto ohľade postarali o rozruch.¹⁰ Na jednej strane Gunkel veľmi presvedčivo argumentuje, že SZ texty a skorý judaizmus si רוח konzekventne predstavujú ako nadprirodzenú silu. Zároveň je to však ten istý Gunkel, kto prišiel s veľmi presvedčivým argumentom, že judaizmus si רוח predstavoval aj ako zmyslami nepostihnuteľnú – nadprirodzenú látku – substanciu („übersinnlicher Stoff“). Túto argumentáciu zakladá na viacerých SZ textoch, ktoré hovoria o vánku a vetre ako o substancii, ktorá má svoju váhu (Jób 28,25 לְעֵשׂוֹת לְרוּחַ מִשְׁקָל Job 28,25: „... keď určil vetru jeho váhu a mierkou vody odmeral“), alebo má svoj príbytok (Ž 135,7; tiež Jer 10,13 a Jób 37,9). Na týchto vyjadreniach Gunkel zakladá svoju argumentáciu, že analógia vetra a Ducha Božieho (ktorá je vlastne naprogramovaná aj v spoločnom výraze pre vietor a ducha – רוח) vyjadruje to, že aj vietor aj Duch Boží sú mocní vo svojich účinkoch, tajomní a nepredvídateľní pre ľudskú myseľ, nemerateľní ľudskou mierou a neovládnuteľní ľudskou silou. Preto sa nazdáva, že רוח je nadprirodzenou substanciou.¹¹ Gunkel tiež dodáva, že SZ myslenie je v tomto vlastne ešte nedospelé a nie je preto poznačené reflexiami o podstate ducha. Proti tejto Gunkelovej téze však veľmi presvedčivo argumentuje súčasný švédsky biblista Sven Tengström, ktorý hovorí, že SZ autori vôbec ani nemajú v úmysle riešiť otázky podstaty vecí, a preto sa ani nepúšťajú do ontológie Ducha. Podľa Tengströma SZ autori síce registrujú fyzikálny svet, ale vždy ho veľmi intímny spôsobom spájajú

¹⁰ GUNKEL, *Die Wirkungen des heiligen Geistes*, passim.

¹¹ Tamtiež, s. 60.

s ľudským vnímaním tejto skutočnosti a prírodu ako takú používajú ako materiál na analogické myslenie a metaforické vyjadrovanie.¹²

Kumránsku komunitu si v tejto súvislosti všímame najmä preto, lebo texty kultivované v tomto prostredí sú významným svedectvom o myšlienkovom svete helenizovaného judaizmu v období medzi posledným stor. ante a rokom 68 post, keď sa predpokladá zánik tejto komunity. K otázke pneumatológie kumránskej komunity sa vo svojej analýze textov vyjadril Otto Betz.¹³ Na príklade textu 1QH^a 8,22 dokladá predstavu, podľa ktorej sa Duch Boží spája, zlieva s duchom človeka, čo by podporovalo predstavu etickej transformácie infúziou $\pi\nu\epsilon\upsilon\mu\alpha$ v tomto stupni helenizácie judaizmu. Betz analyzuje text 1QH^a 8,22, ktorý je zachovaný ako fragment v tejto podobe:

[...] ואלוהי [יהיה] לפניו כול גגז מכשור
pred tvárou tvoju [na veľky] [...] ... [...]miešať sa s duchom služobníka tvojho
a so žiadnym dielo[m jeho...]¹⁴

Novší výskum kumránskych textov, najmä práca J. M. Baumgartena,¹⁵ však považuje Betzovu interpretáciu tohto miesta za špekulatívnu a nedovoľuje, aby sa z tohto fragmentárneho textu robili takéto vážne závery. Ďalším textom, ktorý používajú zástancovia tézy etickej transformácie infúziou $\pi\nu\epsilon\upsilon\mu\alpha$ je text 1QH^a 15,6–7. Ide tiež o text z ďakovných chválospevov Hodayot. Tento text priamo používa v súvislosti s duchom symboliku vody: v preklade podľa Betza – „svojho Svätého Ducha vylial si na mňa, aby som sa nepotkol“ (v. 7).¹⁶ Aj tu je teda veľmi blízka predstava Ducha, ktorý sa materiálnym spôsobom spája s človekom a pôsobí v ňom ontologickú zmenu. V tomto prípade je v texte dokonca

¹² Sven TENGSTRÖM, „RUACH,“ in G. Johannes BOTTERWECK – Helmer RINGGREN – Heinz-Josef FABRY (ed.), *Theological Dictionary of the Old Testament*, XIII, Grand Rapids: Eerdmans, 2004, s. 381. Tengström to vo svojej práci ilustruje predovšetkým na rozbere starozmluvných textov Iz 7,2; Prísľ 25,23 a Oz 8,7.

¹³ Otto BETZ, *Offenbarung und Schriftforschung in der Qumransekte*, WUNT 6, Tübingen: J. C. B. Mohr – Siebeck, 1960, s. 130.

¹⁴ Originál, preklad a označenie fragmentov podľa Stanislav SEGERT – Robert ŘEHÁK – Šárka BAŽANTOVÁ (tr.), *Rukopisy od Mrtvého moře*, Knihovna antické tradice 4, Praha: OIKOYMENH, 2007, s. 700–701.

¹⁵ Joseph M. BAUMGARTEN, „The Law and the Spirit of Purity at Qumran,“ in James H. CHARLESWORTH, *The Bible and the Dead Sea Scrolls: The Second Princeton Symposium on Judaism and Christian Origins*, 2, Waco: Baylor University Press, 2006, passim.

¹⁶ BETZ, *Offenbarung und Schriftforschung in der Qumransekte*, s. 134.

aj zmienka o etických dôsledkoch takejto ontologickej zmeny – „aby som sa nepotkol“. Takáto interpretácia však opäť závisí od prístupu k textu. Súčasní autori, ktorí sa venujú výskumu kumránskej komunity, však navrhujú preklad, ktorý je vernejší metaforickému prístupu k tomuto typu textov. Baumgarten napr. prekladá: „občerstvil si ma svojim Duchom Svätým, aby som sa nepotkol“.¹⁷

Filón Alexandrijský (25 ante – 50 post) je významným svedkom hellenizovaného judaizmu. Preto je na mieste všimnúť si jeho pohľad na etickú transformáciu. Bádatelia v tejto súvislosti analyzujú dva texty. Prvý je zo spisu *Quod Deus immutabilis sit* (O Božej nemennosti). V odsekoch 122–183 Filón uvažuje o konverzii a v odseku 123 píše:

ὅτι ἐπειδὴν ἐν ψυχῇ τὸ ἄφθαρτον εἶδος ἀνατείλη τὸ θνητὸν εὐθέως φθείραι· γένεσις γὰρ τῶν καλῶν θάνατος αἰσχυρῶν ἐπιτηδευμάτων ἐστίν, ἐπεὶ καὶ φωτὸς ἐπιλάμψαντος ἀφανίζεται τὸ σκότος.¹⁸

Keď sa neporušiteľné ujme duše, okamžite zničí jeho smrteľnú časť, pretože zrodenie dobrého je smrť necnostného, je to, ako keď svetlo svieti, tak zmizne tma.

Brandenburger toto miesto interpretuje v prospech tézy o etickej transformácii infúziou Ducha. Podľa neho si tu Filón predstavuje obrátenie tak, že „božský Logos ako svetlu podobná, duchovná a nesmrteľná bytosť zaujme miesto v duši človeka a zničí to, čo je v ňom smrteľné“.¹⁹ Dochádza tak ku zámene, pri ktorej nesmrteľná pneumatická bytosť vytiesní smrteľnú a pozemskú.“ Volker Raabens, súčasný nemecký novozmluvník z Jeny, však upozorňuje na to, že Filón na tomto mieste vôbec nepoužíva výraz πνεῦμα a v nasledujúcich odsekoch 128–130 sám vysvetľuje tento proces ako kognitívnu zmenu.²⁰ Podobne ďalší súčasný bádateľ, John R. Levinson interpretuje aj iný text z Filóna, v ktorom je tento krát aj zmienka o πνεῦμα. Ide o pasáž z *De virtutibus* 217 (O cnostiach), v ktorej Filón hovorí o božskom duchu, ktorý bol vdýchnutý Abrahámovi a zaujal miesto v jeho duši, čím zmenil jeho výzor a jeho

¹⁷ BAUMGARTEN, „The Law and the Spirit of Purity at Qumran,“ s. 101.

¹⁸ Citované podľa Philon d'Alexandrie, *De gigantibus. Quod Deus sit immutabilis*, ed. André Mosès, Paris: Ed. du Cerf, 1963.

¹⁹ Egon BRANDENBURGER, *Fleisch und Geist: Paulus und die dualistische Weisheit*, WMANT 29, Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1968, s. 182.

²⁰ RAABENS, *The Holy Spirit and Ethics in Paul*, s. 75.

hlasu dal presvedčivosť a jeho poslucháčom porozumenie.²¹ Je to teda text, ktorý pomerne presvedčivo hovorí v prospech tézy o etickej transformácii infúziou πνεῦμα. Levinson však poukazuje na to, že Filón veľmi jasne hovorí, že k uvedenej zmene dochádzalo len z času na čas a nešlo teda o permanentnú ontologickú zmenu. Rovnako poukazuje na to, že toto dočasné prebývanie πνεῦμα v Abrahámovi nemalo dôsledky na jeho etické konanie, ale išlo o vonkajšiu zmenu jeho výzoru a jeho hlasu. Levinson v tom vidí rétorickú figúru, ktorá má zdôrazniť kognitívny charakter etickej zmeny.

Pohľad na vybrané texty z myšlienkového sveta Pavlovej doby vo svetle súčasného výskumu teda naznačuje, že ani helenizmus ani helenizovaný judaizmus nepracoval s predstavou etickej transformácie infúziou – vliatím πνεῦμα. Je pravda, že helenistická filozofia pracovala s ontologickým konceptom πνεῦμα a o duchu hovorí ako o materiálnej substancii. V judaizme sa však podobné uvažovanie nedá preukázať, a to ani v jeho helenizovanej podobe. Jedinou výnimkou je Filón Alexandrijský, ktorý používa ἀσώματος οὐσία. Robí tak však celkom zrejme v línii svojho apologetického zámeru vo vzťahu k helenizmu.²² Analýza jeho textov ukázala, že Filón je v úvahách o πνεῦμα naplno v línii SZ textov.

2. ETICKÁ TRANSFORMÁCIA CESTOU KOGNITÍVNEJ ZMENY VO VZŤAHOCH (VZŤAHOVÝ MODEL)

Začiatkom minulého storočia vo výskume Pavlovej teológie do značnej miery prevládala téza, že Pavlove predstavy o πνεῦμα boli ovplyvnené helenizmom a helenizovaným judaizmom. Wilhelm Heitmüller, významný predstaviteľ nábožensko-historickej školy (spolu s Wilhelmom Boussetom) tvrdí, že podľa Pavla dochádzalo k etickej transformácii jedine v dôsledku nového prirodzeného základu („naturhafte Grundlage“), ktorý vzniká v dôsledku prijatia πνεῦμα. Ducha si tak, podľa Heitmüllera, možno predstaviť jedine ako božskú „fyzicko-hyperfyzickú substanciu“, ktorá sa najlepšie prenáša prostrední-

²¹ John R. LEVINSON, *The Spirit in First Century Judaism*, AGJU 29, Leiden: Brill, 1997, s. 90–97.

²² Tak Turner, ktorý odkazuje na pasáže z Filóna, *De Somniis* 1.62–6 a 230–3. Viac Max TURNER, *The Holy Spirit and Spiritual Gifts*, Grand Rapids: Baker Academic, 2012, s. 168.

tvom fyzického média („naturhaftes Medium“).²³ Tento názor výrazne ovplyvnil interpretáciu Pavlových textov a dodnes zohráva významnú úlohu v predstavách o pôsobení Ducha v Pavlovej teológii.

V druhej časti štúdie sa teda pokúsime o načrtnutie iného riešenia. Impulzom pre hľadanie alternatívneho modelu je najmä v prechádzajúcej časti preukázaná ťažká udržateľnosť tézy o vplyve helenizmu a helenizovaného judaizmu na Pavla a z toho plynúca Pavlova predstava o etickej transformácii ako ontologickej zmene infúziou πνεῦμα. Predkladané riešenie spočíva v načrtnutí modelu etickej transformácie Duchom ako kognitívnej zmeny v dôsledku zmeny vzťahov v spoločenstve. Tento model odvodzujeme od Pavlovej predstavy o transformácii človeka vyjadrenej v 2 K 3–4.

V 2 K 3 Pavel obhajuje svoju službu tak, že vytvára kontrast voči Mojžišovej službe. Na konci kapitoly sa potom odvracia od úvahy o služobníkoch Starej a Novej zmluvy a sústreďuje sa na prijímateľov tejto služby a na jej dôsledky v živote veriacich. Mojžišovská služba sama o sebe nie je schopná spôsobiť zmenu človeka. Túto schopnosť má len vtedy, keď sa v Kristovi odstráni závoj (κάλυμμα), ktorý bráni tomu, aby pri čítaní Starej zmluvy mohlo dôjsť ku zmene v konaní človeka. Táto zmena je možná vďaka tomu, že pôsobenie Boha ako πνεῦμα je slobodné a zvrchované. Celý odsek potom vrcholí vo v. 18:

ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακακαλυμμένοι προσώπῳ τὴν δόξαν κυρίου κατοπτριζόμενοι τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν καθάπερ ἀπὸ κυρίου πνεύματος.

Keď my všetci s odhalenou tvárou akoby v zrkadle pozeráme na slávu Pána, premeňame sa na taký istý obraz v stále väčšej sláve — a to všetko mocou Pána, ktorý je Duch. (ekumenický preklad)

Tento text patrí medzi tie ťažšie, pokiaľ ide o jeho exegézu. V medziach tejto štúdie sa preto sústredíme predovšetkým na zodpovedanie dvoch otázok: Ako sa dosahuje premenenie, o ktorom tu Pavel hovorí? Aký je dôsledok tohto premenenia?

²³ Wilhelm HEITMÜLLER, „Im Namen Jesu“: Eine sprach- und religionsgeschichtliche Untersuchung zum Neuen Testament, speziell zur altchristlichen Taufe, FRLANT 1/2, Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 1903, s. 326.

2.1 Spôsob etickej transformácie podľa 2 K 3–4

V exegetických komentároch prebieha diskusia o tom, kto je zahrnutý v zámene ἡμεῖς πάντες. Thomas Schmeller dokumentuje túto diskusiu a hovorí o dvoch skupinách názorov. Buď má Pavel na mysli seba a cirkevný zbor v Korinte, či dokonca všetky svoje cirkevné zbory (väčšina názorov) , alebo myslí len na seba a ostatných apoštolov.²⁴

Pavel píše, že na slávu Pána pozeráme s odhalenou tvárou. Vyjadruje to väzbou participia v perfekte pasíva ἀνακεκαλυμμένῳ, ktoré vyjadruje stav ako dôsledok minulej udalosti a prekladáme ju adjektívom „odhalená“ tvár. Toto spojenie je v datíve vo vzťahu voči κατοπτριζόμενοι (participium prézenta), a teda vyjadruje inštrumentálnu väzbu, spôsob akým sa deje „hľadanie“ na slávu Pána. Teda presnejšie by sme mohli preložiť „prostredníctvom odhaleney tváre hľadáme ako v zrkadle na slávu Pána“.

Čo je však objektom, resp. obsahom tohto „hľadania“, pozorovania? Zdá sa, že úplne jednoznačne je predmetom „sláva Pánova“ (vyjadrené v texte akuzatívom τὴν δόξαν κυρίου). Ak sa však pozrieme na to, ako Pavel pracuje s predstavou odhalenia závoja v predchádzajúcich statiach 3. kap. a tiež v 4,1–6, tak môžeme dospieť aj k inému záveru. Nasledujúca analýza štruktúry týchto statí ukáže, že „odhalenie závoja“ a „hľadanie“ sa netýka iba „slávy“ a „tváre“, ale aj „mysle“ (νόημα), „evanjelia“, resp. „starej zmluvy“.

A

– Synovia Izraela nemohli hľadiť Mojžišovi do tváre pre jej slávu, aj keď pominuteľnú (3,7).

– Mojžiš si kládol na tvár závoj, aby synovia Izraela nezbadali koniec tej pominuteľnej slávy. (3,13).

B

– Závoj leží na mysliach Izraelcov vždy, keď hovorí Mojžiš (keď sa číta Stará zmluva, 3,14–15).

C

– Obrátenie sa k Pánovi odstraňuje závoj (3,16). My všetci hľadáme na slávu Pána s odhalenou tvárou (3,18).

²⁴ Thomas SCHMELLER, *Der zweite Brief an die Korinther*, EKK VIII/1, Zürich-Basel: Neukirchener-Patmos, 2010, s. 224–225.

B^a

- Evanjelium je zahalené pre tých, čo hynú (4,3).
- Ich mysle sú zatemnené a nemôžu vidieť svetlo evanjelia o sláve Krista, ktorý je obrazom Boha (4,4).

A^a

- Boh zažiaril v našich srdciach, aby dal svetlo poznania slávy Boha v tvári Kristovej (4,6).

Táto analýza štruktúry textu, v ktorom Pavel používa pojmy „tvár“, „sláva“, „myseľ“, „evanjelium“/„stará zmluva“, ukazuje nasledovné: V častiach A, A^a a ich prepojení na časť C je odhalenie závoja viazané na tvár a následne na slávu. V častiach B, B^a a ich prepojení na C vidíme, že odhalenie závoja sa viaže na myseľ Izraela a neveriacich a následne na evanjelium, resp. na Mojžiša a Starú zmluvu.²⁵

To znamená, že odhalenie závoja má dva aspekty. Prvým je kognitívny aspekt, ktorý naznačuje, že prostredníctvom odhalenia ľudských myslí prináša Duch správne pochopenie evanjelia.²⁶ Evanjelium Pavel predstavuje ako „slávu Krista, ktorý je obrazom Božím“. To znamená, že hlbšie kognitívne pochopenie má vzťahový charakter, pretože vyžaduje vzťah s osobou Krista.

Druhý je aspekt bezprostrednosti a osobnej blízkosti. To vyplýva z použitia pojmu „tvár“ (πρόσωπον). Eduard Lohse venuje veľký priestor práve použitiu tohto pojmu pre vyjadrenie osobnej, bezprostrednej blízkosti. Zahalená tvár znemožňuje osobný kontakt. Ale Kristus odhalil tvár nás všetkých. Dôsledkom je dovtedy nepredstaviteľná sloboda (3,17) a bezprostrednosť, či dokonca intímnosť v prístupe k Bohu („zažiaril v našich srdciach, aby privedol na svetlo poznanie Božej slávy na tvári Ježiša Krista“, 4,6).²⁷

Pozrime sa teraz ešte bližšie na dva možné významy participia, ktorým Pavel vyjadruje „hľadanie“ na slávu Božiu (κατοπτριζόμενοι) ako v zrkadle.

Prvý význam by sme mohli charakterizovať ako prijatie kognitívneho zjavenia. Túto interpretáciu obhajuje novozmluvníčka z Göttingen

²⁵ RAABENS, *The Holy Spirit and Ethics in Paul*, s. 176.

²⁶ Max Turner hovorí, že Duch to dosahuje tým, že dáva múdrosť, ktorej dôsledkom je autentické porozumenie zvesti. TURNER, *The Holy Spirit and Spiritual Gifts*, s. 116.

²⁷ Eduard LOHSE, πρόσωπον, in G. F. KITTEL (ed.), *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, VI, Stuttgart: W. Kohlhammer, 1959, s. 769–781.

Frances Back. Podľa nej toto *hapaxlegomenon* treba na tomto mieste interpretovať v kontexte podobného vyjadrenia o zrkadle v 1 K 13,12.²⁸ Ide teda o odkaz na prijatie prorockého zjavenia. Pavel v 1 K 13,12 použitím slovesa „poznávam“ (γινώσκω) nadväzuje na v. 13,9 „z častky poznávame, z častky prorokujeme“ (ἐκ μέρους γὰρ γινώσκομεν καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν). Hľadanie do zrkadla by tak mohlo predstavovať charizmu proroctva.²⁹ Problémom tejto interpretácie je to, že Pavel dar proroctva chápe ako výnimočný a taký, ktorý nie je prístupný každému (1 K 12,8). Poznanie, ktoré spomína v 2 K 3,18 je však prístupné každému. Keener vo svojom komentári k 1 a 2 K proti tejto argumentácii stavia interpretáciu založenú na porovnaní s podobným výrokom v Múdrosti Šalamúnovej 7,26, kde múdrosť je prirovnaná k zrkadlu: „Je odbleskom večného svetla, bezchybným zrkadlom Božieho pôsobenia a obrazom jeho dobroty.“ Keener preto navrhuje prekladať takto: „aby sme hľadeli na slávu Pána ako v zrkadle“, pričom κυρίου vzťahuje na Boha, a nie na Krista. Ďalej tiež spresňuje, že sláva Kristova je v 2 K 4,4 opísaná ako „sláva Božia na tvári Kristovej“.³⁰ Takáto interpretácia zodpovedá aj používaniu spojenia δόξα κυρίου v LXX ako „sláva Hospodinova“ najmä na miestach, na ktorých sa hovorí o Sinaji (Ex 24,17) a o stánku stretávania (Ex 40,34–35). Pavel teda používa obraz zrkadla na to, aby vyjadril nepriamosť hľadania. To je napokon význam, ktorý tento krát možno podprieť aj kontextom s 1 K 13,12. Opačne argumentuje Schmeller, ktorý poukazuje na 2 K 4,4 a nazdáva sa, že δόξα κυρίου tu znamená „sláva Kristova“ s odkazom na význam akuzatívu τὴν αὐτὴν εἰκόνα ako apozície k δόξαν.³¹

²⁸ Frances BACK, *Verwandlung durch Offenbarung bei Paulus: Eine religionsgeschichtlich-exegetische Untersuchung zu 2 Kor 2,14–4,6*, WUNT II/153, Tübingen: Mohr Siebeck, 2002. Tiež SCHMELLER, *Der zweite Brief an die Korinther*, s. 226; Linda L. BELLEVILLE, *Reflections of Glory: Paul's Polemical Use of the Moses/Doxa Tradition in 2 Corinthians 3:7–18*, Journal for the Study of the New Testament Supplement 52, Sheffield: JSOT, 1991, s. 278–282; Georg DAUTZENBERG, *Die Beziehung der Christen zur göttlichen Herrlichkeit: Zur Interpretation von 2Kor 3,18*, in *Krisen und Umbrüche in der Geschichte des Christentums*, FS M. Greschat, ed. W. Kurz – R. Lächele – G. Schmalenberg, Giessen, 1994, s. 227–232.

²⁹ BACK, *Verwandlung durch Offenbarung bei Paulus*, s. 137. Tiež Wolfgang SCHRAGE, *Der erste Brief an die Korinther*, EKK VII/3, Zürich-Basel: Neukirchener-Patmos, 2012², s. 306–307.

³⁰ KEENER, *The Spirit in the Gospels and Acts*, s. 170.

³¹ SCHMELLER, *Der zweite Brief an die Korinther*, s. 227–228.

Druhý význam participia, ktorým Pavel vyjadruje „hľadanie“ na slávu Božiu (κατοπτριζόμενοι) ako v zrkadle, je kontemplácia. Motív transformácie cestou kontemplácie sa v teológii často považoval za taký, ktorý má svoj pôvod v helenizme. Podľa tejto tézy to bola najmä prax mysterijných kultov, ktorá ovplyvnila Pavla, aby použil tento obraz. Novší výskum však poukazuje na to, že Pavel určite neuvažoval o iniciácii veriacich prostredníctvom rituálov. Pavel tiež nehovorí o okamžitej magickej transformácii, čo bola predstava mysterijných kultov, ale o procese, ako tomu nasvedčuje prítomnosť použitého výrazu μεταμορφούμεθα.³² Významným objavom v prospech interpretácie participia κατοπτριζόμενοι ako kontemplácie je práca novozmluvníčky z Heidelbergu Annette Weissenrieder. Detailným výskumom antického používania zrkadla dospela k názoru, že videnie v antike sa vnímalo ako obojstranné vysielanie lúčov aj zo strany pozorovaného objektu aj zo strany pozorovateľa. Videnie je teda istý druh spätnej väzby, ktorá je založená na kompresii vzduchu medzi pozorovaným objektom a okom pozorovateľa. Očakávaným výsledkom hľadania do zrkadla teda nebola identická prezentácia objektu, ale transformácia reality. Toto očakávanie je dôsledkom známej skutočnosti, že obraz v antických zrkadlách zhotovených z kovu bol skresľujúci. To Weissenriederová vedie k záveru, že pozorovaním obrazu v zrkadle dochádzalo ku transformácii pozorovateľa pozorovaným obrazom.³³ Takúto interpretáciu podporuje aj príbeh o Mojžišovom stretnutí s Hospodínom na Sinaji (Ex 33–34). Mojžiš je transformovaný prostredníctvom rozhovoru s Hospodínom a stretnutím s jeho slávou. Interpretáciu ďalej podporujú formulácie viacerých žalmov, Ž 17,15: „Ja však v spravodlivosti uzriem tvoju tvár, keď sa prebudím, nasýtim sa tvojou podobou.“ Ž 34,6: „Tí, čo ho uzrú, budú žiariť, ich tváre sa nezapýria.“ Podobné formulácie obsahujú aj žalmy kumránskej komunity (1QH^a 12,5–6; 11,3; 1QS 2,3; 11,3–7).

³² RAABENS, *The Holy Spirit and Ethics in Paul*, s. 187.

³³ ANETTE WEISSENRIEDER, *Der Blick in den Spiegel: II Kor 3,18 vor dem Hintergrund antiker Spiegeltheorien und ikonographischer Abbildungen*, in ANETTE WEISSENRIEDER – FRIEDERIKE WENDT – PETRA VON GEMÜNDEN, *Picturing the New Testament: Studies in Ancient Visual Images*, WUNT II/193, Tübingen: Mohr Siebeck, 2005, s. 315.

2.2 Dôsledky etickej transformácie podľa 2 K 3–4

Ak prijmemo tieto dva aspekty interpretácie (kognitívny a kontemplatívny), dôsledkom premenenia opísaného v 2 K 3–4 je etická zmena. Tübingenský novozmluvník Otfried Hofius vo svojej práci z roku 1994 interpretuje toto miesto v kontexte pavlovského konceptu *καὶνὴ κτίσις*. Podľa neho premena na „taký istý obraz“ znamená, že kresťania sa v Kristovi stávajú novým stvorením, teda ľuďmi, ktorí sú slobodní od svojej starej existencie zotročenej hriechom a sú oblečení do novej spasiteľnej („heilvoll“) existencie.³⁴ Takáto interpretácia má jednoznačné etické dôsledky pre život veriaceho. James Dunn tiež upozorňuje na súvislosť 2 K 3,18 s R 8,29, kde Pavel hovorí o podobnosti obrazu Syna Božieho (*συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ*). Dunn 2 K 3,18 interpretuje tiež v kontexte R 8,14: „Lebo všetci, ktorých vedie Boží Duch, sú Boží synovia.“³⁵

Tento Dunnov dôraz vedie k tomu, aby sme k existujúcim interpretáciám dôsledkov kognitívnej a kontemplatívnej premeny doplnili aspekt spoločenstva. Môžeme tak urobiť v kontexte R 8,15–17, kde Pavel hovorí o Duchu synovstva (*πνεῦμα υἱοθεσίας*) a etickú premenu na podobnosť Kristovi rozširuje na aspekt spoločenstva rodiny a hovorí o Duchu, ktorý nám dosvedčuje, že sme deti Božie (*τέκνα θεοῦ*).

R 8,15–17: Veď ste neprijali ducha otroctva, aby ste opäť žili v strachu, ale prijali ste Ducha synovstva, v ktorom voláme: Abba, Otče. Tento Duch sám dosvedčuje nášmu duchu, že sme Božie deti. Ale ak sme deti, sme aj dedičia, Boží dedičia a Kristovi spoludedičia, aby sme, ak spolu trpíme, boli spolu aj oslávení.

Sú to totiž práve vzťahy v spoločenstve veriacich, ktoré sa tiež premieňajú v dôsledku etickej premeny jednotlivca. 2 K 3,18 a použitie inkluzívneho plurálu „my všetci hľadáme s odhalenou tvárou na slávu Hospodina“ (*ἡμεῖς δὲ πάντες*) môžeme teda interpretovať aj v zmysle etickej transformácie prostredníctvom vzťahov v spoločenstve. K podobnému záveru prichádza aj Volker Raabens, keď píše, že „ľudia

³⁴ Otfried Hofius, *Gesetz und Evangelium nach 2. Korinther 3*, in O. Hofius, *Paulusstudien*, 1, WUNT 51, Tübingen: Mohr Siebeck, 1994², s. 116.

³⁵ James Dunn, *Jesus and the Spirit: A Study of the Religious and Charismatic Experience of Jesus and the First Christians as Reflected in the New Testament*, London: SCM Press, 1975, s. 321.

sú Duchom zmocnení k etickému životu tak, že predovšetkým získavajú hlbšie poznanie Boha a vstupujú do úzkeho vzťahu s ním a s ostatnými ľuďmi v spoločenstve veriacich.“³⁶ Ako spoločenstvo máme prechádzať neustálym procesom pripodobňovania sa, teda konformity, s Kristom s cieľom dosiahnuť jeho slávu, pretože v ňom je viditeľný obraz Boží. Ide vlastne o to, aby sa spoločenstvo ľudí stávalo čím viac konformné s pôvodným stvoriteľským zámerom Božím.

Ďalším dôsledkom takéhoto premenenia podľa 2 K 3,18 je nadobudnutie schopnosti konať eticky správne. Pavel na mnohých miestach a často používa rôzne výrazy, ktorými vyjadruje získanie schopnosti eticky konať. Napr. v R 1,11 hovorí o posilnení duchovnými darmi (a používa sloveso *στηρίζω*). V súvislosti s duchovnými darmi tiež zdôrazňuje ich schopnosť posilniť jednotlivca i spoločenstvo a používa výraz „budovať“ (*οικοδομέω*, 1 K 8,1; 14,4). Aj keď Pavel v 2 K 3,18 *expressis verbis* nepoužíva výraz moc (*δύναμις*), implicitne je v tomto vyjadrení zahrnuté mocné pôsobenie Boha, ako to správne zohľadnil aj ekumenický preklad, keď prekladá: „a to všetko mocou Pána, ktorý je Duch“.

ZÁVER

Predkladaná štúdia hľadá odpoveď na otázku, do akej miery možno hovoriť o vplyve grécko-rímskeho myšlienkového sveta na predstavu apoštola Pavla o pôsobení *πνεῦμα*. Analýza stoických myšlienok Lampriasa, ktoré sa objavujú v spisoch Plutarcha preukázala predstavu *πνεῦμα* ako substancie, ktorá mení správanie človeka. Zároveň však pohľad na literatúru judaizmu ukázal, že jeho myšlienkovému svetu je bližšia predstava pôsobenia *πνεῦμα* cestou kognitívnej zmeny. Preukázali sme tiež, že názory Gunkela, ktoré sa pri výklade textov SZ prikláňajú tiež k predstavám o *πνεῦμα* ako substancii, sú z hľadiska súčasného výskumu neudržateľné.

V druhej časti štúdie sme diskutovali o dvoch modeloch pôsobenia *πνεῦμα*, tzv. infúzny a kognitívny, resp. vzťahový. Závery z analýzy textov formujúcich myšlienkový svet apoštola Pavla sme aplikovali na text 2 K 3,18, resp. jeho širší kontext 2 K 3–4. Analýza tohto textu preukázala, že predstavy apoštola Pavla o pôsobení *πνεῦμα* sa presvedčivej-

³⁶ RAABENS, *The Holy Spirit and Ethics in Paul*, s. 23.

šie dajú opísať ako pôsobenie cestou kognitívnej zmeny, ktorá zasahuje vzťahy takto zmeneného jednotlivca. Môžeme teda uzavrieť, že predstava o ontologickom pôsobení Ducha založená na predstavách o πνεῦμα ako fyzickej substancii, ktorá premieňa podstatu človeka, je len ťažko udržateľná. Novší výskum vyvracia tézy o vplyve helenizmu na Pavlove koncepty vrátane predstavy o etickej transformácii vliatím – infúziou πνεῦμα. Oveľa pravdepodobnejšou je interpretácia pomocou vzťahového modelu, teda pôsobenie Ducha kognitívnou a kontemplatívnou cestou. Dôsledkom takéhoto pôsobenia je premena jednotlivca a jeho vzťahov v rámci spoločenstva, ktoré takto získava schopnosť konať eticky.

**The Influence of πνεῦμα on Ethical Transformation Through Relations
and Cognitive Change by the Apostle Paul Based on 2 Cor 3–4**

Keywords: Ethics; Ethical Transformation; Charismatic Movement; the Spirit

Abstract: The role of the religious environment, its texts and practice in forming the ethical behavior of the community is undoubted. The phenomenon of the charismatic movement is spreading in Christianity in recent decades across continents, placing an emphasis on the function of the Holy Spirit as one of the three persons of the Holy Trinity, a term which Christian confessions use to describe God. Charismatic movements are typical for their ecstatic manifestations, which are ascribed to the activity of the Holy Spirit and which are attributed with the substantial influence on the transformation of ethical values characteristic for the practice of the community. This relatively new practice is grounding its justification in ancient religious texts contained in the New Testament in the works of the Apostle Paul. In its interpretation, the change in the ethical behavior of people is understood as a consequence of the activity of the Holy Spirit and as ontological change. The aim of this study is to discuss the possible influence of Greco-Roman thought of Paul's time on his understanding of πνεῦμα activity arguing that the influence of Judaism of that time is more visible. Analyzing the text 2 Cor 3–4 the study then discusses those influences on the background of the so called "infusion model" and the "cognitive model" of the πνεῦμα activity arguing that Paul's understanding of πνεῦμα activity is inclining to the cognitive model. The study discusses a number of influential theological and philosophical theories on the πνεῦμα activity and introduces some solutions in the light of recent research.

Doc. Mgr. Ondrej Prostředník, PhD.
Katedra Novej zmluvy
Evanjelická bohoslovecká fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Bartókova 8
811 02 Bratislava
prostrednik@fevth.uniba.sk